journal homepage: www.sjfm.ir

Iranian Journal of Forensic Medicine

Iran J Forensic Med. 2024 Dec;30(3):152-160 Volume 30, Issue 3, Autumn 2024 Research Article

Investigating the Components of Growth and Perfection of Intellect in Relation to the Criminal Responsibility of Criminals Under 18-Years Old; Study of Cases Referred to the General Department of Forensic Medicine of Fars Province From 2013 to 2015

Mohammad Esmaeili[1] MA, Fattah Jafarizadeh[1] PhD, Mehran Seifzadeh[2] MA, Mohammadjavad Zarrin[1] MA, Saeid Gholamzadeh[3] MD, Alireza Doroudchi[3] MD, Mohammad Zarenezhad[3*] MD

[1] Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Human Sciences, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran

[2] Investigator of Medical Crimes, Justice of Fars Province, Shiraz, Iran

[3] Legal Medicine Research Center, Iranian Legal Medicine Organization, Tehran, Iran

***Correspondence to:** Mohammad Zarenezhad, Email: zarenezhad@hotmail.com

ARTICLE INFO

Article history:

Received: May 12, 2024

Accepted: September 17, 2024

Online Published: October 28, 2024

Keywords:

Growth

Perfection of intellect

Criminal responsibility

HIGHLIGHTS

1. Psychological factors such as certain psychological problems may affect the Growth and Perfection of intellect in individuals under the age of 18.
2. Examining the Growth and Perfection of intellect in offenders under the age of 18 may require the administration of specific psychological tests such as intelligence and personality tests.

ABSTRACT

Introduction: Intellectual development is essential for assessing criminal responsibility and can impact judicial decisions. This study aimed to evaluate the intellectual development of offenders under 18 years old referred to the General Department of Forensic Medicine in Fars, Iran.

Methods: Individuals under 18 who were referred to the General Department of Forensic Medicine in Fars for assessment of intellectual development were examined.

Results: An analysis of cases from 2013 to 2015 identified 103 individuals under 18, including 100 males (97.1%), 2 females (2%), and 1 bisexual (1%). Most were single (98%). Educationally, 72 (69.6%) had less than a diploma, 21 (20.6%) had a diploma, and 10 (9.8%) were illiterate. In terms of occupation, 42 were students (40.2%), 35 were self-employed (34.3%), and 26 were unemployed (25.5%). The most frequent crime was murder, committed by 31 individuals (30.4%). Regarding mental maturity, 80.4% exhibited no intellectual growth at the time of their offenses, while only 18.6% demonstrated development. Additionally, 38.2% had a history of mental health issues.

Conclusion: The findings indicate that assessments of intellectual development should incorporate psychological factors such as IQ, emotional intelligence, rational intelligence, social intelligence, and personality.

How to cite: Esmaeili M, Jafarizadeh F, Seifzadeh M, Zarrin M, Gholamzadeh S, Doroudchi A, et al. Investigating the components of growth and perfection of intellect in relation to the criminal responsibility of criminals under 18-years old; Study of cases referred to the General Department of Forensic Medicine of Fars province from 2013 to 2015. Iran J Forensic Med. 2024;30(3):152- 60.

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

Copyright © 2024 The Author(s); Published by Legal Medicine Research Center. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (http://creativecommons.org/licenses/by/4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

www.sjfm.ir

مجله
پزشکی قانونی ایران

مرکز تحقیقات پزشکی قانونی

دوره ۳۰، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۳، صفحات ۱۵۲ تا ۱۶۰

مقاله پژوهشی

بررسی مولفه‌های رشد و کمال عقل در ارتباط با مسئولیت کیفری مجرمان زیر ۱۸ سال؛ مطالعه موارد ارجاعی به اداره کل پزشکی قانونی استان فارس از سال ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۵

محمد اسمعیلی[۱] MA، فتاح جعفری‌زاده[۱] PhD، مهران سیف‌زاده[۲] MA، محمدجواد زرین[۱] MA، سعید غلامزاده[۳] MD، علیرضا درودچی[۳] MD، محمد زارع‌نژاد[۳*] MD

[۱] گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، شیراز، ایران
[۲] بازپرس جرایم پزشکی، دادگستری استان فارس، شیراز، ایران
[۳] مرکز تحقیقات پزشکی قانونی، سازمان پزشکی قانونی کشور، تهران، ایران

نویسنده مسئول: محمد زارع نژاد، پست الکترونیک: zarenezhad@hotmail.com

اطلاعات مقاله

تاریخچه مقاله:
دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۳۰
پذیرش: ۱۴۰۳/۲۷/۰۶
انتشار برخط: ۱۴۰۳/۰۸/۰۷

واژگان کلیدی:
رشد
کمال عقل
مسئولیت کیفری

نکات ویژه

۱- مولفه‌های روان‌شناختی مانند برخی مشکلات روان‌شناختی ممکن است بر رشد و کمال عقل در افراد زیر ۱۸ سال موثر باشد.
۲- بررسی رشد و کمال عقل در افراد مجرم زیر ۱۸ سال ممکن است نیازمند اجرای تست‌های روانشناسی خاص مانند آزمون‌های هوش و شخصیت‌شناسی باشد.

چکیده

مقدمه: رشد و کمال عقل یکی از مولفه‌های مهم در ارتباط با مسئولیت کیفری افراد است. به گونه‌ای که ممکن است در رابطه با فعل مجرمانه افراد مورد بررسی قرار گرفته و در رای قاضی تاثیرگذار باشد. هدف از انجام این مطالعه بررسی مولفه‌های رشد و کمال عقل در مجرمان زیر ۱۸ سال ارجاعی به اداره کل پزشکی قانونی فارس بود.

روش بررسی: در این مطالعه، پرونده‌های ارجاعی به اداره کل پزشکی قانونی استان فارس در ارتباط با بررسی وضعیت رشد و کمال عقل مجرمان زیر ۱۸ سال ۱۳۹۱الی ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها: افراد مورد بررسی در این مطالعه شامل ۱۰۳ مجرم زیر ۱۸ سال، ۱۰۰ نفر مرد (۹۷/۱ درصد) و ۲ نفر زن (۲ درصد) و یک نفر دوجنسه (۱ درصد) بود. اکثر این افراد مجرد (۹۸ درصد) بودند. از نظر سطح تحصیلات، افراد دارای سطوح تحصیلی زیر دیپلم ۷۲ نفر (۶۹/۶ درصد) و دیپلم ۲۱ نفر (۲۰/۶ درصد) و ۱۰ نفر بی سواد (۹/۸ درصد) بودند. از نظر شغل، ۴۲ نفر محصل (۴۰/۲ درصد)، ۳۵ نفر شغل آزاد (۳۴/۳ درصد) و ۲۶ نفر بیکار (۲۵/۵ درصد) بودند. از نظر نوع جرم، بیشترین فراوانی مربوط به قتل با تعداد ۳۱ نفر (۳۰/۴ درصد) بود. در ارتباط با نظریه روان‌پزشکی در احراز رشد و کمال عقل مجرمان، بیشتر افراد در زمان ارتکاب جرم از رشد و کمال عقلانی برخوردار نبودند (۸۰/۴ درصد)، و تعداد کمی در زمان ارتکاب جرم از رشد و کمال عقلانی برخوردار بودند (۱۸/۶ درصد). همچنین مطابق معاینات به عمل آمده، برخی از این افراد مجرم سابقه مشکلات و ناهنجاری‌های روانی داشتند (۳۸/۲ درصد).

نتیجه‌گیری: یافته‌های حاصل از مطالعه حاضر نشان داد به منظور بررسی رشد عقلانی افراد (مجرمان با سن کمتر از ۱۸ سال) ممکن است بررسی برخی فاکتورهای روان‌شناختی مانند سابقه ابتلا به بیماری‌ها و ناهنجاری‌های روان‌شناختی در کنار مولفه‌های دموگرافیک و نیز معیارهای شخصیت شناسی می‌تواند کمک‌کننده باشد.

مقدمه

حقوقدانان رشد را کیفیتی نفسانی می‌دانند که دارنده آن توانایی تشخیص نفع و ضرر را در رشد مدنی و حسن و قبح را در رشد جزایی داراست [۱]. از جنبه مدنی «رشید» فردی است که توانایی تشخیص نفع و ضرر خود را دارد و مانع از تضییع اموال خود می‌شود [۲]. رشد عقلانی می‌تواند از جنبه کیفری نیز ارزیابی شود [۲]. در ماده ۱۴۰ قانون جدید مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ از شرایط مسئولیت کیفری آن

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

است که فرد در حین ارتکاب جرم عاقل بالغ و مختار باشد و در تبصره ماده ۹۱ دادگاه می‌تواند برای بررسی رشد و کمال عقلانی از پزشکی قانونی استعلام کند. بنابراین دارا بودن رشد عقلانی یکی از شروط لازم برای مسئولیت کیفری مجرمان زیر ۱۸ سال است [۳-۵].

در ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی اشاره شده که در جرایم موجب حد یا قصاص، هرگاه افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال ماهیت جرم انجام‌شده یا حرمت آن را درک نکنند یا در رشد و کمال عقل آنان شبهه وجود داشته باشد، به مجازات‌های تعزیری که در قانون جدید ناظر بر اصلاح و تربیت کودکان است، محکوم خواهند شد [۶]. این مبنا می‌تواند به عنوان راهکاری برای کمک به این گروه سنی در نظر گرفته شود که قضات مطابق آن بتوانند درصورتی که در رشد و کمال عقل کودکان شبهه‌ای وجود داشته باشد در راستای حمایت و رعایت حال آنان حکم دهند [۷]. البته در تبصره ۲ ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی جدید نیز پیش‌بینی شده که اگر سن مرتکب بین ۱۲ تا ۱۵ سال باشد، چه اقداماتی درمورد آنان صورت گیرد و در غیر این صورت چه مجازات‌هایی نسبت به آنان اعمال شود که در ابتدای ماده ۸۸ پیش‌بینی شده است [۸].

بر اساس آن در کلیه جرایم حدی و مستوجب قصاص، همانند جرایم تعزیری، زمانی طفل دارای مسئولیت کیفری خواهد بود که دارای رشد، کمال عقل و آگاه به حرمت عمل باشد. بنابراین دیگر اطفال فاقد رشد جزایی و فاقد بلوغ به معنای کامل (بلوغ عقلی و جسمی)، مانند افراد بزرگسال مجازات نخواهند شد [۸] زیرا بحث رشد و کمال عقل یک بحث کارشناسی است و بر اساس ضوابط علمی تعیین می‌شود و به محض اعلام خود طفل یا والدین طفل یا استنباط خود دادگاه (با انجام تحقیقات یا جلب نظر کارشناس) نسبت به احراز سن رشد جزایی، یعنی رشد و کمال عقل نسبت به سرنوشت افراد اتخاذ تصمیم می‌شود [۶،۹]. پس اگر طفلی با وصف رسیدن به سن بلوغ جسمی به سن رشد جزایی نرسیده باشد و فاقد رشد کامل باشد، مسئولیت جزایی تقلیل یافته خواهد داشت.

در همین قانون پیش‌بینی شده برای اطفالی که به کمال رشد و کمال عقل نرسیده‌اند، اقدامات تربیتی ودرمانی معمول خواهد شد [۹].

بررسی رشد و کمال عقل در نوجوانان و جوانان نیازمند به روزرسانی دانش و تعیین دقیق فاکتورهای موثر بر آن است. چه بسا عوامل مختلفی از جمله بیماری‌های روان‌شناختی و جسمانی و متغیرهای دموگرافیک بر این

▼ جدول ۱- فراوانی مجرمان زیر ۱۸ سال متقاضی بررسی رشد و کمال عقل از نظر متغیرهای دموگرافیک

متغیر		فراوانی (درصد)
جنسیت	مرد	۱۰۰ (۹۷/۱)
	زن	۲(۲)
	دوجنسه	۱(۱)
سن	۱۴ سال	۴(۲/۹)
	۱۵ سال	۱۹(۱۸/۶)
	۱۶ سال	۳۷(۳۶/۳)
	۱۷ سال	۳۷(۳۶/۳)
	۱۸ سال	۵(۴/۹)
	نامشخص	۱(۱)
وضعیت تاهل	مجرد	۱۰۱(۹۸)
	متاهل	۲(۲٪)
سطح تحصیلات	بی‌سواد	۱۰(۹/۸)
	زیر دیپلم	۷۲ (۶۹/۶)
	دیپلم	۲۱(۲۰/۶)
شغل	محصل	۴۲ (۴۰/۲)
	بیکار	۲۶(۲۵/۵)
	آزاد	۳۵(۳۴/۳)
وضعیت اسکان	منزل شخصی	۱۵ (۱۴/۷)
	منزل پدری	۶۹ (۶۶/۷)
	منزل استیجاری	۱۳(۱۲/۷)
	غیره	۶(۵/۹)
محل سکونت	روستا	۸(۷/۸)
	شهر	۵(۴/۹)
	شهرستان	۴۶(۴۵/۱)
	مرکز استان	۴۴(۴۲/۲)

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

موضوع تاثیرگذار باشد. به همین دلیل هدف از انجام مطالعه حاضر، بررسی مولفه‌های رشد و کمال عقل در ارتباط با مسئولیت کیفری مجرمان زیر ۱۸ سال در موارد ارجاعی به اداره کل پزشکی قانونی استان فارس ازسال ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۵ است.

روش بررسی

مطالعه حاضر از نوع مقطعی تحلیلی است که در آن که علاوه بر استفاده از بررسی‌های میدانی، از روش‌های کتابخانه‌ای نیز در راستای جمع‌آوری اطلاعات برای تبیین مبانی نظری و اثبات یا رد آنها با رویکرد تصریح در مفاهیم و ارزیابی اثربخشی آنها استفاده شد. در این مطالعه، کلیه مجرمان زیر ۱۸ سال که از سال ۱۳۹۱ الی ۱۳۹۵ برای بررسی معیارهای رشد و کمال عقل به اداره کل پزشکی قانونی استان فارس ارجاع شده بودند، مورد بررسی قرار گرفتند.

به منظور جمع‌آوری داده‌ها به بررسی پرونده‌های روان‌پزشکی مجرمان زیر ۱۸ سال ارجاعی به اداره کل پزشکی قانونی استان فارس که فاکتورهای مختلف رشد جزایی در آنها مورد بررسی قرار گرفته‌اند و در کمیسیون تخصصی روان‌پزشکی معاینه شده و تصمیم‌گیری درمورد آنها انجام شد، اقدام شد و پس از آن به تکمیل فرم جمع‌آوری اطلاعات اقدام شد. فرم جمع‌آوری داده شامل اطلاعات دموگرافیک اعم از سن، جنسیت، سطح تحصیلات، شغل، وضعیت اسکان و محل سکونت بود. پرونده‌های مورد بررسی همچنین از نظر جرم و بزه انتسابی، شخصیت ضداجتماعی و احتمال رفتار خطرناک در آینده، سابقه مشکلات و ناهنجاری روانی و نظریه روان‌پزشکی درخصوص حکم رشد عقلانی مورد بررسی قرار گرفتند.

در این مطالعه برای تحلیل آماری داده‌ها از نرم‌افزارهای آماری Microsoft office Excel و SPSS نسخه ۲۱ استفاده شد. به منظور بیان آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار درمورد داده‌های پارامتریک و از فراوانی و درصد به منظور بیان داده‌های غیر پارامتریک استفاده شد. همچنین به منظور مقایسه داده‌های آماری پارامتریک از آزمون آماری T-test و در مقایسه تحلیلی داده‌های آماری غیرپارامتریک از آزمون مربع کای (Chi-square) استفاده شد. سطح معناداری مقایسات و تحلیل‌های آماری ۰/۰۵ تعیین شد.

یافته‌ها

▼ جدول ۲- فراوانی افراد از نظر عنوان مجرمانه

جرم	فراوانی مطلق (درصد)
قتل	۳۱(۳۰/۴)
لواط	۱۷(۱۶/۷)
لواط آدم‌ربایی و ضرب و جرح	۲۱(۱۹/۶)
درگیری و تخریب و آدم‌ربایی	۳(۲/۹)
رابطه نامشروع	۲(۲)
تجاوز به عنف و آدم‌ربایی	۵(۴/۹)
تفخیذ و آدم‌ربایی	۳(۲/۹)
تهیه فیلم مستهجن	۲(۲)
مشارکت در آدم‌ربایی، آسیب حیثیتی و تهدید به قتل	۴(۳/۹)
زنا به عنف و اکراه	۱(۱)
عمل منافی عفت	۱(۱)
حمل و فروش مواد مخدر	۹(۸/۸)
تفخیذ	۲(۲)
آدم‌ربایی و سرقت اتومبیل	۱(۱)
توهین به مقدسات	۱(۱)

▼ جدول ۳- فراوانی افراد از نظر عنوان مجرمانه

متغیرها		فراوانی (درصد)
شخصیت ضداجتماعی و احتمال رفتار خطرناک در آینده	بله	۲۷(۲۶/۵)
	خیر	۷۶(۷۳/۵)
سابقه مشکلات و ناهنجاری روانی	دارد	۳۹(۳۸/۲)
	ندارد	۶۳(۶۱/۸)
نظریه روان‌پزشکی	از رشد و کمال عقلی برخوردار است	۲۰(۱۸/۶)
	از رشد و کمال عقلی برخوردار نیست	۸۲(۸۰/۴)
	بی‌میلی به اظهارنظر به سبب سپری شدن زمان زیاد	۱(۱)

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

در این مطالعه، ۱۰۳ مجرم زیر ۱۸ سال از نظر مولفه‌های رشد و کمال عقل مورد بررسی قرار گرفتند که بیشترین آنها را افراد مذکر با تعداد ۱۰۰ نفر (۹۷/۱ درصد) به خود اختصاص داده و تعداد ۲ نفر مونث (۲ درصد) و یک نفر دوجنسه (۱ درصد) مشاهده شدند.

در مطالعه حاضر، بیشترین فراوانی سنی افراد مورد بررسی افرادی با سن ۱۶ و ۱۷ سال (۳۶/۳ درصد) بود و مابقی به ترتیب فراوانی ۱۵ سال (۱۸/۶ درصد) و ۱۸ سال (۴/۹ درصد) و ۱۴ سال (۲/۹ درصد) و یک نفر هم ۲۱ سال (۱ درصد) بودند. از لحاظ وضعیت تاهل ، اکثر این افراد به دلیل اینکه زیر ۱۸ سال بودند مجرد بودند که ۹۸ درصد این آمار را به خود اختصاص داده و تنها ۲ نفر از آنها متاهل بودند. آن دو نفر هم مونث بودند. در بررسی‌های قرار گرفته فراوانی افراد از نظر سطح تحصیلات بیشترین افراد دارای سطح تحصیلات زیر دیپلم با آمار (۶۹/۶ درصد) و مابقی به ترتیب سطح تحصیلات دیپلم (۲۰/۶ درصد) و افراد بی‌سواد (۹/۸ درصد) بودند.

فراوانی افراد از نظر شغلی در پرونده‌های بررسی شده شامل افراد محصل با فراوانی (۴۰/۲ درصد)، افرادی با شغل آزاد (۳۴/۳ درصد) و افراد بیکار با (۲۵/۵ درصد) بود. از نظر محل سکونت بیشترین فراوانی مربوط به افرادی بود که در شهرستان سکونت داشتند (۴۵/۱ درصد) و بعد از آن افرادی که در مرکز استان (۴۲/۲ درصد) سکونت داشتند. مابقی افراد مورد بررسی در شهر (۴/۹ درصد) و روستا (۷/۸ درصد) سکونت داشتند. در این مطالعه، به دلیل اینکه این افراد زیر ۱۸ سال بوده‌اند اغلب در خانه پدری سکونت داشته‌اند با فراوانی ۶۹ نفر (۶۶,۷٪) و مابقی افرادی بودند که در منزل شخصی (۱۴/۷ درصد) سکونت داشته‌اند. همچنین منزل استیجاری (۱۲/۷ درصد) و (۵/۹ درصد) از افراد از لحاظ وضعیت اسکان مکان ثابت و مشخصی نداشتند (جدول ۱).

در ارتباط با فراوانی سال‌های وقوع حادثه، فراوان‌ترین افراد مورد بررسی مربوط به سال ۱۳۹۴ (۳۳/۳ درصد) و پس از آن به ترتیب سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۳ با آمار مشابه (۱۸/۶ درصد)، سال ۱۳۹۲ (۱۰/۸ درصد)، سال ۹۱۱۳ (۶/۹ درصد) سال ۹۶۱۳ (۵/۹ درصد)، سال ۱۳۸۶ (۲ درصد) و سال‌های ۱۳۸۲ و ۱۳۸۴ و ۱۳۸۷ با آمار مشابه (۱ درصد) مشاهده شدند.

در پرونده‌های بررسی شده افراد مجرم زیر ۱۸ سال، فراوانی جرم‌های انجام شده آنها که مورد بررسی قرار گرفت بیشترین فراوانی مربوط به افرادی بود که مرتکب قتل شدند (۳۰/۴ درصد) و پس از آن افرادی که مرتکب عمل لواط شده بودند (۱۶/۷ درصد) و لواط وآدم‌ربایی و ضرب و جرح (۱۹/۶ درصد). مابقی موارد بررسی شده درگیری و تخریب و آدم‌ربایی (۲/۹ درصد) ، رابطه نامشروع (۲ درصد)، تجاوز به عنف و آدم‌ربایی (۴/۹ درصد)، تفخیذ و آدم‌ربایی (۲/۹ درصد)، تهیه فیلم مستهجن (۲ درصد)، مشارکت در آدم‌ربایی توأم با آسیب حیثیتی و تهدید به قتل (۳/۹ درصد)، زنا به عنف و اکراه و عمل منافی عفت و آدم‌ربایی و سرقت اتومبیل و توهین به مقدسات هر کدام (۱ درصد)، حمل و فروش مواد مخدر (۸/۸ درصد) و تفخیذ (۲ درصد) را به خود اختصاص دادند (جدول ۲).

در مطالعه حاضر، ۲۷ نفر (۲۶/۵ درصد) از افراد مورد بررسی دارای شخصیت ضداجتماعی بوده و ۳۹ نفر (۳۸/۲ درصد) نیز دارای سابقه مشکلات و ناهنجاری‌های روانی. همچنین طبق نظریه روان‌پزشکی قانونی، ۲۰ نفر (۱۸/۶ درصد) از این افراد در زمان وقوع جرم، از رشد و کمال عقل برخوردار بودند (جدول ۳).

بحث

طبق قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۶۱ و سپس در سال ۱۳۷۰ در ماده ۴۹، اطفال از مسئولیت کیفری مبرّی هستند و طبق تبصره ۱ همان ماده: «منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد.» قانون مجازات اسلامی جدید مصوب سال ۱۳۹۲ نیز با وجود اصلاحات فراوانی که به عمل آورده و در برخی از احکام کیفری روند مقاطع سنی مختلف همانند قانون مجازات سابق را مدنظر داده (مواد ۸۸ تا ۹۵) در عین حال همانند

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

قانون سال ۱۳۶۱ مبنای سنی مسئولیت کیفری را بلوغ اعلام کرده و سن بلوغ را در پسر ۱۵ سال تمام قمری و در دختر، ۹ سال تمام قمری، تعیین کرده است [۱۰،۱۱] ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی در ارتباط با شرایط و موانع مسئولیت کیفری بیان می‌دارد که «مسئولیت کیفری در حدود، قصاص و تعزیرات، تنها زمانی محقق است که فرد حین ارتکاب جرم، عاقل و بالغ و مختار باشد...» و ماده ۱۴۶ در رابطه با موانع مسئولیت کیفری مقرر می‌دارد «افراد نابالغ مسئولیت کیفری ندارند...» [۱۲]. و ماده ۱۴۷ همان قانون تصریح می‌کند: «سن بلوغ در دختران و پسران، به ترتیب ۹ و ۱۵ سال قمری است» و در نتیجه طبق این قانون دختر با رسیدن به سن ۹ سال تمام قمری برخوردار از مسئولیت کیفری است و اگر مرتکب جرمی شد (از جمله جرایم موجب قصاص و حد) مجازات آنها را باید متحمل شود، در حالی که پسر قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام قمری، چنین مسئولیتی را ندارد. این در حالی است که در عموم قوانین کشورهای مختلف بین پسر و دختر، از لحاظ مقطع سنی، بلوغ و رسیدن به مرحله مسئولیت کیفری فرقی گذاشته نشده و عموما سن ۱۸ سال به عنوان مقطع سنی بلوغ و برخورداری از مسئولیت کیفری و البته اهلیت قانونی در معاملات و غیره تعیین شده است [۷، ۸، ۱۳]. با توجه به پیوستن ایران به کنوانسیون حقوق کودک و منع مجازات اعدام برای مجرمان زیر ۱۸ سال به عنوان یکی از مفاد این کنوانسیون، ارزیابی رشد و کمال عقلانی این افراد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در اکثر موارد بررسی رشد مدنی و رشد جزایی که مسئولیتی حساس و سنگین است، برعهده روان‌پزشک قانونی قرار داده شده‌است [۱۴، ۱۵].

در این مطالعه که در مرکز پزشکی قانونی استان فارس صورت گرفت به بررسی متغیرهای دموگرافیک، جرم شناختی و روان‌شناختی در ارتباط با مجرمان زیر ۱۸ سال متقاضی بررسی رشد و کمال عقل پرداخته شد. بیشترین آمار این مطالعه را افراد مذکر با فراوانی (۹۷/۱ درصد) به خود اختصاص داده و افراد مونث (۲ درصد) و یک نفر دوجنسه (۱ درصد) فراوانی بسیار کمتری داشتند. در این مطالعه، افراد مجرم زیر ۱۸ سال از نظر فراوانی سنی نیز مورد بررسی قرار گرفتند. بیشترین فراوانی مربوط به افرادی بودند که ۱۶ و ۱۷ سال سن داشتند که هر دو با آماری مشابه (۳۶/۳ درصد) و مابقی به ترتیب فراوانی ۱۵ سال (۱۸/۶ درصد) و ۱۸ سال (۴/۹ درصد) و ۱۴ سال (۲/۹ درصد) بودند. در مطالعه دالکی و همکاران [۵] به مقایسه میزان هوش عقلانی، هوش هیجانی و مولفه تنظیم هیجان در افراد مجرم و غیرمجرم زیر ۱۸ سال متقاضی حکم رشد در اداره کل پزشکی قانونی استان فارس در سال ۱۳۹۴پرداخته شد. در مطالعه ایشان، ۷۱ نفر متقاضی حکم رشد زیر ۱۸ سال، شامل ۲۷ پسر و ۴۴ دختر با میانگین سنی ۱/۵±۱۵/۹ طی ۶ ماه اول ۱۳۹۴ به اداره پزشکی قانونی فارس مراجعه کردند. میانگین هوش عقلانی در گروه مجرم برابر با ۷/۹۶±۷۵/۶۲ و در گروه غیرمجرم ۱۳/۸۷±۱۱۰/۰۹ بود که تفاوت معناداری بین دو گروه از این نظر وجود داشت (P=۰/۰۰۰). میانگین هوش هیجانی در گروه مجرم برابر با ۱۴/۰۱ ± ۱۰۲/۸۷ و در گروه غیرمجرم برابر با ۱۷/۳۵ ± ۱۲۷/۴۰ بود که به طور معناداری در گروه مجرم کمتر از گروه غیرمجرم بود (P=۰/۰۰۰). میانگین نمره مولفه تنظیم هیجان در گروه مجرم برابر با ۹/۸۷ ± ۳۸/۵۰ و در گروه غیرمجرم برابر با ۸/۱۳±۵۱/۸۰ بود که در گروه غیرمجرم به طور معناداری بیشتر از گروه مجرم بود (P=۰/۰۰۰). مطالعه ایشان از این نظر که افراد زیر ۱۸ سال مورد بررسی قرار گرفته‌اند با مطالعه حاضر مطابقت دارد، اما در مطالعه حاضر فراوانی افراد مذکر به طور معناداری نسبت به افراد مونث بیشتر است. طبق مطالعه دالکی و همکاران، تمامی افراد مجرم مطالعه ایشان مذکر بودند که با داده‌های مطالعه حاضر همخوانی دارد.

در بررسی‌های صورت گرفته از نظر وضعیت تاهل، اکثر این افراد به دلیل اینکه زیر ۱۸ سال بودند مجرد (۹۸ درصد) و تنها ۲ درصد آن متاهل بودند که این دو نفر هم مونث بودند که نسبت به افراد مذکر زودتر مزدوج شدند. از نظر

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

سطح تحصیلات بیشترین فراوانی مربوط به افرادی بود که سطح تحصیلات آنها زیر دیپلم (۶۹/۶ درصد) بود. با توجه به بازه سنی افراد می‌توان دریافت که سطح تحصیلات ایشان در این دو گروه ذکر شده قابل توجیه است. از نظر شغل درمورد افراد این مطالعه بیشترین فراوانی مربوط به افراد محصل (۴۰/۲ درصد) و مابقی افراد شغل آزاد (۳۴/۳ درصد) و افراد بیکار با (۲۵/۵ درصد) بود. همچنین از نظر محل سکونت بیشترین فراوانی را افرادی به خود اختصاص دادند که در شهرستان سکونت داشتند (۴۵/۱ درصد) و بعد از آن افرادی بودند که در مرکز استان سکونت داشتند (۴۲/۲ درصد). مابقی افرادی هستند که در شهر (۴/۹ درصد) و روستا (۷/۸ درصد) سکونت داشتند. متغیرهای دموگرافیک مانند سطح تحصیلات و وضعیت شغلی از انجایی که با قوه شناختی و درک افراد ارتباط دارند، انتظار می‌رود که ارتباط مشخصی با رشد عقلانی افراد داشته باشد [۹]. اما در مطالعه حاضر به بررسی ارتباط آماری این مولفه‌ها با رشد و کمال عقل افراد پرداخته نشد.

با لحاظ کردن جمعیت مورد مطالعه که افراد مجرم زیر ۱۸ سال بود و فراوانی جرم‌های انجام شده آنها که مورد آنالیز قرار گرفت، بیشترین فراوانی مربوط به افرادی بود که مرتکب قتل شده (۳۰/۴ درصد) و پس از آن افرادی که مرتکب عمل لواط شده بودند. البته افرادی که مرتکب عمل لواط شدند آماری بیشتر نسبت به مرتکبان قتل داشتند اما بین افرادی که مرتکب عمل لواط به تنهایی شدند و لواط و آدم‌ربایی و ضرب و جرح با هم تفکیک قائل شدیم که عمل لواط به تنهایی فراوانی (۱۶/۷ درصد) و لواط وآدم‌ربایی و ضرب و جرح (۱۹/۶ درصد) به خود اختصاص دادند. مابقی جرایم بررسی شده شامل درگیری، تخریب و آدم‌ربایی (۲/۹ درصد)، رابطه نامشروع (۲ درصد)، تجاوز به عنف و آدم‌ربایی (۴/۹ درصد)، تفخیذ و آدم‌ربایی (۲/۹ درصد)، تهیه فیلم مستهجن (۲ درصد)، مشارکت در آدم‌ربایی توأم با آسیب حیثیتی و تهدید به قتل (۳/۹ درصد)، زنا به عنف و اکراه و عمل منافی عفت و آدم‌ربایی و سرقت اتومبیل و توهین به مقدسات اسلام و پیامبر و مقام معظم رهبری هر کدام (۱ درصد)، حمل و فروش مواد مخدر (۸/۸ درصد) و تفخیذ (۲ درصد) را به خود اختصاص دادند.

مطابق مطالعات موجود، مشکلات شناختی و روان‌شناختی ممکن است منجر به انحراف و اختلال در قوه درک و تمیز فرد شود. در این حالت ممکن است فرد نسبت به برخی جرایم با شدت‌های مختلف اقدام کند. این شرایط می‌تواند ناشی از شرایط جسمانی یا بـه دلیـل برخـی ناهنجاری‌ها مانند روان‌پریشی، افسردگی شدید و یا به دلیل تأثیر روانی حادثه‌های آسیب‌زای شدید باشد. نابه‌هنجاری‌های ناشی از بیماری‌های شخصیتی، روان‌نژندی، انحرافات جنسی، شخصیت‌های مرزی و شخصیت‌های وابسته می‌تواند در ارتباط با کاهش مسئولیت کیفری افراد به خصوص مجرمان زیر ۱۸ سال نقش داشته باشد [۱۶-۱۸]. در این مطالعه، در نتیجه نظریه‌های روان‌پزشکی که توسط کارشناسان متخصص روان‌پزشکی و روان‌پزشک قانونی و پزشک قانونی از افراد مجرم زیر ۱۸ سال در مرکز پزشکی قانونی صورت گرفته، مشاهده شده برخی از این افراد (به دلیل شخصیت ضداجتماعی که داشتند) درصورت آزاد بودن برای جامعه خطرناک هستند و باید به صورت طولانی‌مدت در مراکز درمانی و مخصوص به خود تحت نگهداری قرار گیرند. این افراد ۲۶/۵ درصد آمار را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین ۳۸/۲ درصد از افراد نیز سابقه مشکلات و ناهنجاری روانی مشخص داشتند. در این مطالعه، افرادی که در زمان ارتکاب جرم از رشد و کمال عقلانی برخوردار نبوده‌اند ۸۰/۴ درصد و ۱۸/۶ درصد از افراد هم در زمان ارتکاب جرم از رشد و کمال عقلانی برخوردار بودند. تعیین ملاک پذیرش مسئولیت کیفری در فقه و حقوق اسلام، مسئله مهمی بوده و به نظر می‌رسد در این زمینه باید بین امور حقوقی و کیفری تمایز قائل شد، زیرا امور حقوقی غالبا اموری ساده بوده و فرد به فراخور شأن خود و با ایجاد و عبور از سن بلوغ، می‌تواند به انجام آن مبادرت کند. اما در امور کیفری که غالباً دارای پیچیدگی‌های خاصی هستند، اثبات رشد کمی پیچیده‌تر و مشکل‌تر است [۱۹].

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

نتیجه‌گیری

در مطالعه حاضر، اطلاعات دموگرافیک از قبیل سطح تحصیلات، آموزش، شغل والدین و وضعیت اقتصادی خانواده بر وجود یا نبود حکم رشد مجرمان زیر ۱۸ سال تأثیری نداشته و صرفا بر اساس مصاحبه‌های تخصصی روان‌پزشکی قانونی، هوش اجتماعی و هوش هیجانی و همچنین با در نظر گرفتن سن فرد تصمیم گیری و تشخیص انجام گرفت. در این مطالعه و بر اساس مطالعات قبلی صورت گرفته مشخص شد غالب افراد مجرم زیر ۱۸ سال از بهره هوشی و درک کمتری نسبت به افراد عادی جامعه برخوردار بوده و این امر نشان‌دهنده لزوم در نظر گرفتن آموزش‌های اجتماعی مناسب کاربردی در آموزش ابتدایی و راهنمایی بر اساس میزان مولفه‌های هوش اطفال است. از طرفی نقش پزشکی قانونی در تمیز و تبیین حکم رشد و ارزیابی‌های روان‌پزشکی قانونی، بیش از پیش پررنگ‌تر خواهد بود. بر این اساس پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار یک رویه ثابت را برای تعیین زمان بلوغ فرد مشخص کند و مقنن ملاک سن ۱۸ سال را با توجه به اسناد بین‌المللی اتخاذ کند تا از رویه‌های متعدد و اعمال سلیقه‌های مختلف در جرایم مختلف پیشگیری شود.

تأییدیه اخلاقی: مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه دانشجویی ارشد بوده که در در گروه حقوق دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد شیراز و شورای پژوهشی اداره کل پزشکی قانونی فارس مورد تأیید برای اجرا قرار گرفت.
تعارض منافع: نویسندگان مقاله حاضر هیچ‌گونه تعارض منافعی را ابراز نمی‌دارند.
سهم نویسندگان: در مطالعه حاضر تمامی نویسندگان به نسبت مساوی سهیم بوده و در اجرا، نگارش و انتشار این مقاله نقش داشته‌اند.
منابع مالی: برای اجرای پایان‌نامه و نیز نگارش مقاله حاصل از مطالعه مذکور منابع مالی در نظر گرفته نشده است.

References

1. Ehsani AH, Salehi MK, Qadipasha M. Dual interpretations in the condition of growth and perfection of reason in criminal law. Islamic Law. 2020;67(17):7-30. [Persian]
2. Mokhtari MH, Rostami Najafabadi H, Jahangiri Sohrewardi Y. A semantic analysis of the validity of growth and perfection in juvenile criminal responsibility. Journal of Studies in Islamic Law and Jurisprudence. 2021;13(24):385-410. [Persian]
3. Hashemi N, Tohidi A, Lotfi M. Penal development and perfection of the child's intellect in crimes subject to limits and retribution in the Islamic Penal Code approved in 2013. International Legal Research. 2017;38(10):211-35. [Persian]
4. Mousavi Aghdam MA, Jafari Harandi M. Jurisprudential and Legal Analysis of the Condition of Growth in Criminal Issues. Fiqhe Moqaran. 2020;8(15):139-68. [Persian]
5. Dalaki S, Zakeri E, Gholamzadeh S, Malekpour A. Comparison of intelligence quotient, emotional intelligence and, excitement control criterion between offender and non-offender individuals less than 18 years old referred to Fars legal medicine organization in 2015. Iran J Forensic Med. 2017;23(1):69-74. [Persian]
6. Qadiani E, Hasani MH. Criticism of Article 91 of the Islamic Penal Code, 1392. Tispoon: The 2nd International Conference of Law Science. 2024. [Cited in 2024 Oct. 28]. Available from: https://www.lawsciencejournal.com/index.php/conference/article/view/20. [Persian]
7. Bagheri M, Ali Pour H, Fazli M. Challenges of Article 91 of the Islamic Penal Code (1392) in Judicial Procedure. Legal Research. 2024;26(104):292-310. [Persian]
8. Abroushan H, Sayebani A, Gholami H, Razavifard B. Investigating Legal Challenges of Adolescent Growth in Islamic Penal Code. Legal Research Quarterly. 2021;24(93):24-303. [Persian]
9. Noori Roomanan F, Tadayyon A, Yousefian Shuredeli B. Jurisprudential and legal assessment of the inclusion of the provision of Article 91 of the Islamic Penal Code for criminals with relative impairment of discrimination and perception. Journal of Islamic Jurisprudence and Law. 2023;16(31):30. [Persian]
10. Sadeghi S, Safarorangi A. Examining the in-person and out-of-court verdicts issued by the juvenile court: Resolving ambiguities. Journal of

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]

Research and Development in Comparative Law. 2021;4(12):98-82. [Persian]
11. Ashrafikia M, Goharnia MT. Determining the effects of criminal responsibility of adults, teenagers and children in the light of criminological data from the perspective of criminal sociology. Sociological studies. 2019;11(41):125-50. [Persian]
12. Mohammadi R. Examining the causes and factors of removing criminal liability in Iranian law. Studies of Political Science, Law and Jurisprudence. 2016;11(2):234-46. [Persian]
13. Khaki M, Mehra N. The nature and judicial effects of obstacles to criminal liability in Iranian and British law. Islamic Research and Studies. 2021;22(3):142-58. [Persian]
14. Bagheri N, Azimzadeh S, Mehra N, Mahdavi Sabet M. The Necessity of Maximum Protection of Sexual Victims Under 18 Years of Age and The Challenges Related to it, Emphasizing The Law on The Protection of Children and Adolescents Approved in 1399. Journal of Criminal Law and Criminology. 2023;11(21):195-231. [Persian]
15. Fetili S, Ghadiri Bahramabadi R, Sadegh Neineini M, Naghdi M. Development of Forgivable Crimes in the Penitentiary Reduction Law: A Practical Study of Challenges and Achievements. Journal of Criminal Law and Criminology. 2022;9(18):281-302. [Persian]
16. Nair MS, Weinstock R. Psychopathy, diminished capacity and responsibility. The international handbook of psychopathic disorders and the law: Laws and Policies. 2008;2:275-301. doi: 10.1002/9780470772973.ch19.
17. Wu Q, Furuoka F, Lau SC. Corporate social responsibility and board gender diversity: a meta-analysis. Management Research Review. 2022;45(7):956-83. doi: 10.1108/MRR-03-2021-0236.
18. Smith AM. Responsibility as answerability. Inquiry. 2015;58(2):99-126. doi: 10.1080/0020174X.2015.986851.
19. Khaleghi A, Asgharlu S. Evaluating the performance of the Public and Revolutionary Courts and the Criminal Courts of Tehran regarding the suspension of prosecutions and the postponement of sentencing in 1397 and 1398. Journal of Criminal Law and Criminology. 2023;10(20):35-70.

[Downloaded from sjfm.ir on 2026-11-29]